

Geleefd geloof

Omgang met God in deze tijd

Dr. J. Hoek

Inhoud

Ter inleiding	7
1 Geloven in een kantelende tijd	9
2 Schets van bijbelse geloofsbeleving	30
3 Kernen van gereformeerde geloofsbeleving	46
4 Actuele omgang met God.....	73
5 Actuele dienst in de wereld	112
Literatuur	153
Noten.....	163

Woord vooraf

Hoe krijgt geleefd geloof gestalte in onze tijd? In dit boek vindt een verkenning plaats om een antwoord te geven op deze vraag.

Na een kenschets van eigentijdse ontwikkelingen putten we uit de Bijbel als de rijke bron en de hoogste norm voor het geloofsleven. Daarna leggen we ons oor te luisteren bij de gereformeerde traditie. Deze keus sluit aan bij de achtergrond van de Artiosreeks waarin dit boek verschijnt.

Vervolgens worden lijnen getrokken naar de actuele invulling van geloofsbeleving in de 21^e eeuw. Het is hierbij te doen om actuele vroomheid waarbij mensen ootmoedig wandelen met God en tegelijkertijd met beide benen in hun eigen tijd staan en open ogen hebben voor hun roeping in de wereld. Daarbij zwemen ze als levende vissen tegen de stroom in.

Dit boek biedt een handreiking bij een voortgaande zoektocht. Het heeft niet alleen betekenis voor persoonlijke bezinning, maar ook voor gemeenschappelijke bespreking in de gemeente. Met het oog daarop zijn bij elk hoofdstuk gespreksvragen gevoegd.

Graag bedank ik de redactie van de Artios-reeks, in het bijzonder drs. P.J. Vergunst, projectredacteur Elise Postma en correctoren Marieke van der Giessen en Tini van Selm van uitgeverij Royal Jongbloed voor hun constructieve meedenken.

J. Hoek

Veenendaal, oktober 2022

Geloven in een kantelende tijd

Actuele geloofsbeleving

Dit boek gaat over geleefd geloof. Geloven met hart en ziel en met beide benen in de praktijk van het leven. Vanouds wordt hiervoor ook wel het woord 'vroomheid' gebruikt. Zo bijvoorbeeld in de psalmberijming van 1773:

*Laat d' oprechtheid meer en meer
met de vroomheid mij behoên. (Ps. 25:10)*

*Zijn machtig' arm beschermt de vromen
en redt hun zielen van de dood. (Ps. 33:10)*

Geloofsbeleving of vroomheid is spiritueel,¹ bevindelijk leven. Vromen zijn mensen die leven in verborgen omgang met God, 'zielen waar Zijn vrees in woont' (Ps. 25:7, berijming 1773). Het gaat om een door geloof, hoop en liefde gestempelde levenshouding (Latijn: *pietas*). Met andere woorden: om luisterend leven en antwoordend leven voor Gods aangezicht.

Het is ons te doen om *actuele* geloofsbeleving. Actueel wil zeggen: wat van belang is in deze tijd. We bezinnen ons op de vraag hoe bijbels verantwoorde geloofsbeleving gestalte krijgt in onze tijd, de 21^e eeuw.

Olim of Jeruzalem

Dr. W. Verboom beschrijft in zijn boek *Het bevindelijke nest* de leefwereld van zijn jeugd. Hij groeide op in het gezin van een bevindelijk-gereformeerde godsdienstonderwijzer in het Friese Kollum. Met grote dankbaarheid kijkt hij terug op wat hij in dat gezin van kindsbeen af heeft meegekregen. Daarbij idealiseert hij niet. Hij beseft dat het niet moeilijk zou zijn om allerlei gebreken en eenzijdigheden aan te wijzen.

‘Wat was de wereld van toen een *kleine* wereld, geïsoleerd van de grote en maatschappelijke verbanden. Een wereld waarin de gezagsstructuren sterk waren. Een wereld waarin een geestelijk exclusivisme op de loer lag. Een wereld waarin verborgen onzekerheden angst konden oproepen. (...) En toch woog er zoveel op tegen al die negatieve trekken. Er was het geheim van een authentieke verborgen omgang met God. Er was – zeker in ons gezin – de hoge achting voor het Woord van God. Dat Woord doortrok als een “lavendelgeur” alle facetten van het leven.’³

Verboom tekent een vroomheid uit één stuk. Een eenheid van het leven, gestempeld door eeuwigheidsernst. Elke ochtend en avond knielden vader, moeder en kinderen samen neer bij hun stoel om God aan te roepen, bij elke maaltijd las vader voor uit de Bijbel, ’s avonds werden vaak psalmen en geestelijke liederen gezongen bij het orgel. De zondagen stonden in het teken

van de kerkgang, 's morgens en 's middags, en van de zondagschool. De ontspanning doordeweeks bestond uit samen spelletjes doen; de radio werd geweerd, televisie was er nog niet, om van internet en sociale media maar te zwijgen. Hoogtepunten waren de jaarvergadering van de jeugdvereniging en de kerstfeestviering.

‘In het leven, zoals mijn ouders ons dat voorleefden, was geen sprake van een kloof tussen theorie en praktijk of tussen het leven op zondag en door de week. De Heere was altijd en overal aanwezig. Het hele leven was doortrokken met Zijn Woord. Het geestelijke en het natuurlijke vormden een geheel. Onder de notenboom in de “bleek” achter het huis kon er ineens een geestelijk gesprek ontstaan, terwijl er op een ander moment onder een geestelijk gesprek spontaan gelachen werd.’⁴

Verboom schrijft over zijn kinderjaren, de tijd in en vlak na de Tweede Wereldoorlog. Ieder zal beseffen dat het zo in onze tijd niet meer kan. Hij geeft dat zelf ook met zoveel woorden aan.

‘Nu, een halve eeuw later, kunnen we alleen maar constateren dat deze leefwereld bijna niet meer bestaat. Dat geldt voor velen ook wat betreft de wijze waarop het geloof beleefd werd. Veel daarvan is voorbij en keert niet meer terug. Op zichzelf beschouwd is daar niets mis mee. Iedere tijd met haar geloofsbeleving kent haar eigen context, die bepaald wordt door een samenspel van factoren, die op dat moment aanwezig zijn. (...) Het leven met God ontvangt zijn inhoud en vorm mede door de context waarin men leeft. Elke keer moet de pop van het geloof weer tot vlinder worden. Wij zullen het in onze nieuwe eeuw niet meer kunnen en niet meer hoeven te doen met precies dezelfde vormen van de geloofsbeleving van de mensen van een

halve eeuw geleden. Het zal er om moeten gaan die expressie aan de beleving van het christelijk geloof te geven, die bij onze tijd past. Het authentieke voorbeeld van het voorgeslacht zal daarbij een onopgeefbare inspiratiebron zijn.⁵

Deze woorden omschrijven precies waar het in dit boek om begonnen is. Hoe wordt de pop van het geloof weer vlinder in onze kantelende tijd, in deze eeuw met haar diepingrijpende veranderingen? Het is niet waar dat 'vroomheid' slechts een zoete (of zelfs voor sommigen bittere) herinnering zou zijn, iets uit grootmoeders tijd – ook al ervaart meer dan één dit zo.⁶ We kunnen romantiserend terugverlangen naar de verleden tijd. Maar die tijd komt niet terug. In het heden is de gemeente van Christus geroepen om te midden van stormachtige ontwikkelingen de kostbare erfenis van de vroomheid te bewaren. Hoe kan zij dat doen? Niet door een 'museumfilosofie' aan te hangen die erop gericht is het oude zo veel mogelijk in stand te houden. Dan wordt dat oude tot gestolde lava, tastbare herinnering aan wat eens vurig en gloeiend was, maar inmiddels is versteend en verkild. Het komt erop aan telkens weer vers water te drinken uit de bron, telkens opnieuw vervuld te worden met heilig vuur. Zo blijft traditie in beweging.⁷

De 'dagen van *olim*' zijn onherroepelijk voorbij (het Latijnse woord *olim* betekent: vroeger, eertijds).⁸ De tijd van weleer, de tijd van vastgelegde patronen waarbij je van generatie op generatie traditionele paden kon bewandelen, is passé. Er zijn voor kinderen en jongeren vandaag veel meer mogelijkheden, maar ook veel meer gevaren dan vroeger het geval was. Toch zijn er ook in onze tijd ouders die hun kinderen bewust een christelijke opvoeding willen geven. Ze willen hun kinderen niet de weg naar *olim* wijzen, maar naar 'Jeruzalem', met alles waar die

naam voor staat. Op die weg naar Jeruzalem gaat de gemeente van Christus voort, ook al gaat zij daarbij dwars tegen de stroom in.

Fundamentele breuklijn

Er doen zich aangrijpende ontwikkelingen voor in de 21^e eeuw. De mensheid lijkt zich meer dan ooit in een moreel doolhof en mijnenveld te bevinden. Dit is te wijten aan een enorme toename van het menselijk kennen en kunnen, terwijl tegelijkertijd het moreel besef van velen tot een dieptepunt is gedaald. Er tekent zich binnen de westerse cultuur een fundamentele breuklijn af.

‘Schepping staat tegenover evolutie, de zondeval tegenover het geloof in het goede van de mens; tegenover het geloof in de verlossing van Godswege en de verwachting van de herschepping staat het vooruitgangsgeloof en de technologische heilswaardering; en tegenover een universele waarheidsethiek staat het principieel moreel relativisme.’⁹

Rond deze breuklijn in de westerse beschaving zien we in toenemende mate botsingen tussen postmoderne relativisten en premoderne universalisten (d.w.z.: mensen die vasthouden aan het bestaan van een objectieve waarheid en van universele normen). Postmoderne relativisten verankeren waarheid en goedheid uitsluitend in veranderlijke opvattingen van mensen. Men kiest voor democratie als funderend principe: ‘recht is wat door de meerderheid als zodanig wordt aangewezen’. De op een bepaald moment binnen de samenleving geldende opvattingen over goed en kwaad, over recht en onrecht, vinden dan hun neerslag in de wetgeving. De wetgeving sluit aan bij het zedelijk

inzicht en de zedelijke draagkracht van het volk. Daarmee is dit moreel relativisme principieel weerloos tegen uitwassen en excessen, nihilisme en decadentie. Immers, als er geen objectief goede keuzes zijn, zijn er ook geen objectief verkeerde keuzes. *'If everyone's ideas are okay, then no idea is right'* (Stan Gaede) en dus *'no idea is wrong'*. Wanneer alles oké is, is niets meer verkeerd.

Waar toe deze grondhouding leidt, zien we bijvoorbeeld duidelijk op het terrein van de medische ethiek. Wanneer bepalend is wat door de bevolking in meerderheid wordt gevonden, kan op een gegeven moment worden gesteld dat – om een enkel voorbeeld te noemen – het kweken van menselijke embryo's met het oog op wetenschappelijk onderzoek *vooralsnog* verboden wordt. Tegelijkertijd wordt door de regering de verwachting uitgesproken dat over enkele jaren het maatschappelijk draagvlak hiervoor wel aanwezig zal zijn, waarna de kwestie eenvoudig en snel te regelen is. Ook bij euthanasie zien we hoe de grenzen van het moreel aanvaardbare voortdurend opschuiven. Niet alleen uitzichtloos en ondraaglijk lijden, maar ook 'klaar zijn met leven' en 'jezelf dood vervelen' zijn volgens velen legitieme redenen om euthanasie of hulp bij zelfdoding te vragen en te krijgen. Een volgende ingrijpende stap is, dat op mensen die wilsonbekwaam zijn geworden vanwege dementie en op zwaar gehandicapte kleine kinderen euthanasie wordt toegepast (hiermee treedt men dan tevens buiten het betekenisveld van euthanasie als zelfbeschikt sterven). De maatschappelijke discussie hierover wordt in de politieke arena en in de media aangezwengeld, meestal met behulp van extreme gevallen, en zo wordt de publieke opinie rijp gemaakt voor steeds weer nieuwe vervolgstappen op de weg van het geregisseerde sterven. Hierbij zien we dat extreme zelfbeschikking zichzelf opheft. Uiteindelijk is

de morele consensus onder het volk bepalend voor het recht van de enkeling om te mogen leven.

Typerend is wat een staatssecretaris enige jaren geleden tijdens een parlementair debat antwoordde op een vraag over legalisering van polygamie: dat was volgens hem niet aan de orde omdat een maatschappelijke behoefte aan polygamie niet gebleken was! Dit puur pragmatische argument was het enige wat hij te berde wist te brengen bij zo'n fundamenteel ethische kwestie. Hier blijkt de machteloosheid van de relativisten. Er is geen omvattend richting- en zingevend perspectief meer in cultureel-ethische vraagstukken. Het bootje van de publieke moraal dobbert zonder kompas en zonder koers rond op de golven van de actuele ontwikkelingen. De waan van de dag wordt oppermachtig.

Verontrustende ontwikkelingen

Er doen zich in onze tijd mondiaal vele verontrustende ontwikkelingen voor. We noemen er hier enkele die gemakkelijk aan te vullen zijn.

- De schrijnende tegenstelling tussen rijke en arme landen is ten gevolge van de Covid-19-pandemie en de in 2022 uitgebroken oorlog van Rusland tegen Oekraïne nog weer verscherpt, met als gevolg onder meer grootscheepse (kinder)-sterfte in de derde wereld, toenemende vluchtelingenproblematiek, het ontstaan van nieuwe voedingsbodems voor dictatuur, bewapeningswedloop, mensenhandel en uitbuiting.

- De aarde zucht en kreunt onder de vervuiling van het milieu. De stijging van de temperatuur op planeet aarde is onrustbarend en de gevolgen daarvan zijn nu al rampzalig.

Ten gevolge van de technische beheersingsdrift van de mens is de ozonlaag aangetast en doen zich grote klimaatwijzigingen voor, waardoor het ijs aan de Zuidpool smelt en er wereldwijd verhoging van de zeespiegel optreedt. De toekomst van de aarde is in het geding doordat de natuur in de wurggreep is genomen. Telkens weer blijkt dat de mens in zijn beheersingsideaal zelf beheerst wordt door de krachten die hij oproept. Als een dictator knecht hij zijn medeschep-selen, maar intussen wordt hij door zijn eigen macht geknecht. Zo wordt de hele werkelijkheid vertechniseerd, macht komt in plaats van liefde en alles wat technisch kan, moet dan ook, zonder dat de kosten van die ontwikkelingen goed worden berekend.

‘Het zit de westerse mens blijkbaar in het bloed om bij nieuwe technische ontwikkelingen bij voorbaat alleen de winst te zien, en geen aandacht te schenken aan de nadelen (...). De les van de geschiedenis zou moeten zijn, dat men voor een voorzichtige en terughoudende invoering pleit. Immers die les houdt in dat er altijd onvoorziene nadelige gevolgen aan nieuwe technieken vastzitten.’¹⁰

- In naam van de wetenschap voeren sommige geleerden enorme pretenties als zouden zij de waarheid in pacht hebben, de cultuur alleen maar vooruitbrengen en uiteindelijk alle problemen oplossen. Er is veelal sprake van een God-loze wetenschap die zelf tot een wetenschapsgeloof is geworden,

waarbij de wetenschapper de wetenschap als een afgod vereert. Op de achtergrond van het wetenschapsgeloof werkt het beheersingsgeloof. Men denkt de werkelijkheid en de toekomst in de greep te kunnen krijgen en naar eigen hand te kunnen zetten door wetenschappelijk-technische macht.

“Technicisme is de pretentie van de mens om als heer en meester met de wetenschappelijk-technische beheersingsmethode heel de werkelijkheid naar zijn hand te zetten om alle problemen, oude en nieuwe, op te lossen en om een groeiende materiële welvaart, dus vooruitgang, te garanderen. De mens wil met zijn techniek de toekomst beheersen en veiligstellen.”¹¹

Dit technicisme wil een paradijs op aarde herstellen, ja het beter doen dan God de Schepper. Vanuit dit ‘beheersingsideaal’ is er geen plaats voor de erkenning van God als Schepper en Verlosser.

- Het wordt steeds duidelijker dat het maken van ethisch verantwoorde keuzes urgent is. Niet alles wat mogelijk is, moet gerealiseerd worden. De technologische ontwikkelingen zijn te veel tot een autonoom proces geworden. De beslissende vraag bij elke nieuwe ontwikkeling op dit terrein moet echter zijn: dienen deze techniek en technologie de mens en de menselijkheid nog wel? Is het in overeenstemming met het mens-zijn naar Gods bedoeling? Het marktmechanisme zou niet mogen overheersen. Terecht wordt een pleidooi gevoerd voor een nieuw kostenbewustzijn. Niet alleen de economische, maar ook de maatschappelijke en culturele kosten

moeten worden berekend. Niet alleen de kosten voor de rijken hier, maar evenzeer de kosten voor de armen ginds. Niet alleen de kosten voor de nu levenden, maar ook voor de generaties na ons. Niet alleen de kosten voor de mensen, maar ook die voor natuur en milieu. Zo komt de berekening er heel anders uit te zien dan wanneer alleen gelet wordt op kortetermijneffecten ten dienste van economische groei. Het beklemmende is dat dit laatste in de praktijk maar al te vaak het geval is.

- De proliferatie (steeds bredere verspreiding) van kernwapens roept doemscenario's op. Dictatoriale regimes hebben of krijgen de beschikking over massavernietigingswapens, waardoor, als God het niet verhoedt, de planeet aarde met alle leven daarop geheel of grotendeels kan worden weggevaagd. In de recente oorlogvoering zien we dat bepaalde partijen er niet voor terugschrikken om met de inzet van nucleaire wapens te dreigen.
- In de westerse samenleving zien we een doorgeslagen individualisering en daarmee de aantasting van traditionele samenlevingsverbanden als huwelijk en gezin. Nu alternatieve relatievormen maatschappelijk officieel geaccepteerd en gelegitimeerd zijn, neemt de druk op de kerken toe om deze trend te volgen. Meer en meer klinkt het verwijt van discriminatie wanneer kerken weigeren dergelijke relaties te zegenen en daarmee te legitimeren. De zuigkracht van de moderne cultuur gaat aan geen enkel individu voorbij, ook niet aan christenen. Het gevaar is niet denkbeeldig dat allerlei

moderne ontwikkelingen binnen de christelijke kerk stilzwijgend aanvaard worden. Normen worden dan aangepast bij de gegroeide praktijk en van een specifiek christelijke levensstijl blijft weinig meer over.

- In de westerse cultuur nemen steeds meer mensen afstand van het geloof in een persoonlijke God. Ze menen dat het niet mogelijk is een relatie te hebben met een eventueel bestaande verborgen oerkracht die veertien miljard jaren geleden het heelal in gang zou hebben gezet. Als mensen zijn we maar houtsplintertjes op de oceaan, speldenknopjes in een onmetelijk, uitdijend universum. Hoe zouden we contact kunnen hebben met een hemelse Vader, Die tussen alle miljarden schepselen Zich met ons zou bemoeien? Velen die de stap naar het atheïsme, het expliciet ontkennen en weer spreken van het bestaan van God, (nog) niet willen maken, laat het kennelijk koud of er al dan niet een God is. Ze worden wel 'apatheïsten' genoemd (een samentrekking van atheïsme en apathie): mensen die de vraag of God (of welke godheid dan ook) bestaat volstrekt irrelevant vinden. Ze hebben gewoon genoeg aan hun kleine leven en de grote vragen naar God en de zin van het leven zijn aan hen niet besteed.
- Daarnaast zijn er heel wat kerkleden die naar eigen zeggen het allemaal niet meer zo scherp zien als vroeger, toen ze nog precies op een rijtje hadden staan hoe je moest denken en hoe je moest leven. Hoe ouder ze worden, des te minder ze zeker weten. Veelal is hun kerkgang drastisch afgenomen en is hun geloof naar de marge van het leven verdwenen. Niet

alleen de viering van de zondag als Gods dag, maar ook het lezen uit de Bijbel en het gebed kwamen onder grote druk te staan. Wat er over is aan religieus besef ondergaat een ingrijpend slijtageproces. De negatieve invloed van moderne media is niet te onderschatten.

‘De televisie heeft een fundamentele verandering aangebracht. Dit medium bindt ons met onweerstaanbaar geweld, hoewel het aan de andere kant in staat is een brok nuttige informatie te geven. Te vrezen is evenwel, dat de schade groter is dan de winst. De kunst van lezen gaat teloor, maar ook de kunst van conversatie. Zo ontstaat er ook een verarming in de beleving van de gemeenschap.’¹²

- Tegelijkertijd zien we allerlei nieuwe vormen van religie en zingeving als paddenstoelen uit de grond schieten.

‘Tussen de afbrokkelende bastions van het oude, christelijke geloof en de verlichte voorposten van het ongeloof ligt een uitgestrekt niemandsland waarin zich een meerderheid van de bevolking lijkt op te houden.’¹³

In dat niemandsland mogen duizend bloemen bloeien: het maakt niet uit wat je gelooft, als je jezelf er maar goed bij voelt en je er niemand mee hindert.